

TE HITORI MO NGA TAUIRA (TAU: TEKAU MA TORU) NGA KAUPAPA WHAKAAKORANGA

UPOKO KORERO: Niu Tireni i te “19th Century”

WAHANGA: Te whanaungatanga i waenganui o nga Maori/Pakeha (Wahanga A).

E toru nga wahanga o tenei upoko korero.

- Te whanaungatanga i waenganui i nga Maori/Pakeha.
- Nga tinitanga o nga kaupapa whakatipu rawa me nga kaupapa torangapu.
- Roopu iwi me o ratau whakaaro.

Kotahi tonu te tirohanga whanui mo ia wahanga, engari e toru nga korero tuturu, nga korero tautoko hoki mo enei kaupapa korero. Kei raro iho nei ko nga whakahau kei te CD-ROM. Koiane te Wahanga A.

TE KORERO WHAKAHAU:

I pehea te tipuranga me te tinitanga o nga whanaungatanga i waenganui i nga Maori me nga Pakeha i te 19th Century.

1. Te tutakitanga tuatahi me te mahi tahi/whakaaro tahi hoki i waenganui i nga Maori me nga Pakeha i mua atu i te tau 1840 – ara, e pa ana ki enei kaupapa, ki te noho tangata, ki te whakatipu rawa, ki te kaupapa whakapono me te mahi torangapu.
2. Te Tiriti o Waitangi me tana mana – ara, nga tauwhainganga i waenganui o nga whakaaro Maori, whakaaro Pakeha hoki mo te Tiriti, i nga tau 1840 ki 1900.
3. Nga whanaungatanga a iwi i waenganui o nga Maori me nga Pakeha i nga tau 1845 – 1900, ara, nga take e pa ana ki nga pakanga, ki nga whenua, ki nga ture, ki te kaupapa o te tino rangatiratanga me te rangatiratanga; me nga take torangapu me nga kaupapa o nga hahi whakapono hoki.

Te Whakamahi i te CD-ROM o 'Te Tiriti o Waitangi'

He huhua nga take whakamahi i te CD-ROM, penei i enei nei:

1. He tirohanga tuatahi i mua atu i te kitenga whanui, o nga whakaaro kei te Wahanga Tuatahi – ka titiro ko nga taurira anake.
2. He tirohanga hou ano mo nga whakaaro kei te Wahanga Tuatahi – ka titiro ko nga taurira anake.
3. Ki te whakamahi hei rauemi matua mo nga kaupapa mokamoka hoki o nga korero nama rua, a, me nga kaupapa ruarua nei mo nga korero kei nama tahi me nama toru o te Wahanga Kotahi, ka whakahuatia nei i roto i nga whakaakoranga e whai ake nei.

NB: Ko nga mahi kua mahia ketia i runga i te CD-ROM he tino pai rawa atu, a, ka taea hoki ki te whakamahi me nga ahuatanga kei runga ake nei.

KO ETAHI O ENEI MAHI E WHAKAMAHIA ANA MO NGA ARONUI IWA, A, TEKAU HOKI, A, E WHAKAMAHIA ANA HOKI MO NGA KAUPAPA WHAKANGAHAU.

WHAKAKORANGA KOTAHI

HEI TIMATA UPOKO KORERO

Mehemea e poto ana te wa, ka taea tenei mahi ki te whakakahore. He kaupapa ngahau tenei, a, ka ahei hoki hei mahi kainga mena e hiahiatia ana. Ko te tumanako o tenei tohu a kanohi he whakamatakitaki i etahi wahanga o te upoko korero, a, he whakamaharahara ina tirohia e tatau enei korero, ka mohio tatau i hea a, nonahea hoki i heipu ai enei mea.

Nga mea e pirangitia ana: he kapia, he pepa (he pepa kara, he pepa kare he kara), he pukapuka, he kutikuti me nga momo mea mahi toi.

1. Ka hoatu ki ia tauira he kari he nama kei runga mai i Tapiri 1A (ko nga kari pai ko nga mea he kiri hou, a, kei roto hoki i nga kopaki e takoto ana). Ka ahei te mahita ki te tuku nama tupurangi, a ki te kore mai tena ka ahei nga tauira ki te whakaingoa he nama tupurangi ma ratau. He pai ke atu tenei whakahaere ki tera e whakaatu ana ki nga tauira he aha nga kowhiri.
2. Ma ia tauira e mahi he pikitia/ he whakaaturanga/ he kupu korero hei whakatinana he aha nga mea kua tuhia ki runga ki ia kari. Kia pai ai te takoto orite me te whakatopu o nga kaupapa mahi, a, kia pai ai te ahua o nga mahi e whakatakototia ana, me whakamahi te pepa A5. Me waiho hoki he wahanga kei raro o te pepa, kia watea hei tuhinga korero. Tera etahi tauira ka hiahia kia awhinatia ratau i roto i tenei wahanga mahi. Ahakoa kotahi anake o nga mahi nei ka oti, kei te pai noaiho tena.
3. Mutu kau ana te mahi nei me hoatu e te mahita he kari he nama nei kei runga mai i te Tapiri 1 B (he kirihou nei to te kari).
4. Me tuhia e nga tauira nga wharangi orite/kianga orite ranei ki te waahi watea raro iho o a ratau pepa.
5. Me whakapiri rarangi haere nga pikitia hei whakamatakitaki i nga mahi a te aronui nei, a, hei tauira hoki hei tirohanga i roto i nga mahi a te aronui.

Mehemea he pakupaku te karaehe kia rua noa (neke atu ranei) nga mea kia oti i te tauira kotahi. Mehemea he kaita ake te karaehe ka taea te mahi takirua, a, ka taea hoki te hoatu mahi ma nga tauira kare ke nei ona hoa mahi, he upoko korero hei whakaotinga ma ratau, he rarangi mahi ranei mo te tau, a, katahi ka whakapiri i enei mahi ki nga waahi tika o te pakitara.

E whai ake nei ko te ahua mo te Tirohanga Aronui:

TE TIRITI O WAITANGI – TIROHANGA ARONU

1850

1860

TAU PIKITIA	TAU PIKITIA	TAU PIKITIA	TAU PIKITIA	TAU PIKITIA	TAU PIKITIA	TAU PIKITIA
WHAKAUPOKO	WHAKAUPOKO	WHAKAUPOKO	WHAKAUPOKO	WHAKAUPOKO	WHAKAUPOKO	WHAKAUPOKO

Tapiri 1 A

NGA WHAKAKITENGA A KANOHI			
1 Te tau 1000 AD He waka	2 1642 He paikarahe heremana	3 1769 He tangata e tu ana i Niu Tirenī	4 1770s-1800s He tohora, he kekeno, he rakau, a, he uru harakeke
5 1814 He mowhiti	6 1820s and 1830s He ripeka, he paipera, a, he whare karakia	7 1830 Kotahi mano rima rau nga tangata	8 1830 He tangata Maori tino pakari
9 1831 Te haki a te Wiwi	10 1833 He tangata kare ana pu	11 1834 He kaipuke kare he haki	12 1835 He pukapuka tawhito
13 1840 He iwi kotahi tatau	14 1843-44 Kua turakina te pou haki	15 1843 Te taone o Nelson kei te Waipounamu	16 1852 He tangata e pooti ana
17 1853 He karauna	18 1859-60 Iwa tau	19 1862 He panui ' Mo te hoko'	20 1863 Nga herenga ringaringa a, me te ruma kei te whare herehere
21 1863 Toru miriona	22 1863-64 Pakanga	Nga Whakakitenga a Kanohi Mo Te Tiriti O Waitangi	

Tapiri 1 B

TE KIMI I TE HOA TAKIRAU O IA KUPU WHAKAUPOKO			
1. Ka u mai nga iwi o te Moananui-a-Kiwa ki nga takutai o Aotearoa.	2. Ka kite a Tasman i te whenua hou kei te taha hauauru o te Moananui-a-Kiwa.	3. Ka u mai a Kapene Cook ki Niu Tirenī.	4. Ka haere mai nga heremana ki Niu Tirenī ki te kōhi hinu me nga kiri tohōra me nga kekeno, a, i te turaki i nga rakau, me te kōhi harakeke hōki.
5. Ka kauhou a Samuel Marsden i tana kauhou tuatahi ki Niu Tirenī.	6. Ka tae mai nga Mihana Mihinare, Weteriana, a, Katorika hōki.	7. Ka eke te kaute o nga Pakeha e noho ana ki Niu Tirenī ki te 1500.	8. Ka whakaae a Te Rauparaha me te kapene o te kaupuke 'Elizabeth' ki te mahi tahi, a, na tenei ahuatanga i mate ai a Ngai Tahu.
9. Ko te wehi o nga iwi o Te Taitokerau tera ka u mai te kaupuke taua o Wiwi ki te kimi utu pea mo te ahuatanga i pa ki a Marion du Fresne i te tau 1772.	10. Ko James Busby te 'British Resident' tuatahi o Niu Tirenī.	11. Ka tau ko tehea te haki tuatahi mo Niu Tirenī, te haki ma reira nei ka mohiotia nohea nga kaupuke.	12. Kua hainatia te 'Declaration of Independence'.
13. Ka hainatia te Tiriti o Waitangi i te ono o Pepuere.	14. Ka turakina tonutia e Hone Heke te pou haki, a, ka kokiritia hōki e a ia a Kororareka.	15. I heipu te ahuatanga i pa ki Wairau i nga pakanga i waenganui o nga tangata whai me Te Rauparaha mo te whenua te take.	16. Ka whakatau te 'Constitution Act' ka ahei te tangata tane e rua tekau eka nei te kaita o ona ake whenua, ko te tangata tane ranei e rua tekau eka nei ona whenua riihi ki te pooti.
17. Ka whakaingoatia ko Te Wherowhero o Waikato hei Kingi Maori tuatahi – koianeī te timatatanga o te Kingitanga.	18. Na nga pakanga whenua i tu ai nga whawhai i roto o Taranaki mo nga tau e iwa.	19. Na te Native Lands Act i timata te take tuku taitara takitaki ki runga ki nga whenua. Ma tenei ahuatanga e neke ke atu ai te kaupapa hoko whenua.	20. Na te Suppression of Rebellion Act i whakamana te Kawana ki te mauhere i te hunga e kiia ana he tangata whakakeke, a, kare ke hōki enei tangata i whakawatia e te kooti.
21. Na te N.Z Settlement Act i whakamana te Kawana ki te muru i nga whenua o te hunga whakakeke - e toru miriona nga eka o Waikato i murua.	22. I huaina a Te Wherowhero he tangata whakakeke – ka murua ona whenua a ka whakaekea hōki e nga ope taua i haere mai ki Waikato mai i Akarana.	<p><u>TE TIRITI O WAITANGI</u></p> <p>TE KIMI HOA TAKIRUA O IA KUPU WHAKAUPOKO.</p>	

WHAKAAKORANGA TUARUA

TE TUTAKITANGA KI NGA MANUHIRI TUATAHI

Ko te ngako o tenei whakaakoranga he tiro tiro ki nga ahuatanga o nga ra i mua atu i te tau 1840, ara, i nga ra hoki i mua atu i te tutakitanga ki nga manuhiri tuatahi i u mai ki konei. He tokomaha nga korero mai i etahi atu putunga korero e hiahia ana hei whakatutuki i tenei kaupapa (ara, nga Mihina). Kei tua atu ko te timatanga o te upoko korero i te tau 1800, na reira ko etahi o nga kaupapa hei whakamarama tuatahi kei te CD-ROM, engari he whakamarama noaiho enei i nga ahuatanga o aua ra, a, kare hoki e taea te whakamatautau.

1. Tirohia te wahanga o te CD-ROM e korero ana mo nga iwi o Te Moananui-a-Kiwa, mo Abel Tasman, mo James Cook me te tutakitanga tuatahi i waenganui i a ratau, a, me te tutakitanga hoki ki nga Mihinare.
2. Whakaotia te 'PMI Chart' (Tapiri 2 A).
3. Kororerotia nga mea i kite e to koutou karaehe.
4. Whakaotitia te kaupapa mahi, ara, te mahi tuku kupu atu mo nga waahi i whakawatea mo tenei mahi (Tapiri 2 B).
5. Mahi kainga (Tapiri 2 C).

Tapiri 2 A

HE PMI – HE WHARANGI MO NGA TUTAKITANGA TUATAHI

Ka mutu to titiro ki te tekiana tika o te CD-ROM whakaotia te wharangi e whai ake nei.

Tuhia nga korero e whai ake nei.

1. Ko te tikanga o te reta “P” he “Plus”. He aha nga hua pai i puta mai i te wa o tenei tutakitanga?
2. Ko te tikanga o te reta “M” he “Minus”. He aha nga kino i puta mai i te wa o tenei tutakitanga?
3. Ko te tikanga o te reta “I” he “Interesting”. He aha te mea i kitea e koe na reira nei koe ka whakaaro, a, ka hiahia hoki ki te kimi i nga korero i tua atu o enei, a, ki te kimi i nga korero whakamere ranei, ara, ehara anake ko nga korero pai, ko nga korero kino ranei.

KIA MAUMAHARA KO TE MEA NUI KI A TAEA E KOE TE WHAKAMANA TE TAUTOKO RANEI I O WHAKAUTU!

AKU WHAKAARO MO TE TUTAKITANGA TUATAHI I WAENGANUI O NGA MAORI ME NGA MANUHIRI

NGA PAINGA	NGA HENGA	NGA WHAKAMERE
*	*	*
*	*	*
*	*	*
*	*	*
*	*	*
*	*	*

Tapiri 2 B

Whakaotitia nga whiti kei raro iho nei, ara, e taea ai, me rapu te kupu tika mai i nga rarangi kupu. Kia kotahi te whakamahi o te kupu kotahi.

NA NGA MAORI ME NGA PAKEHA I TAPAE, A, ITANGO RAWA HOKI I WAENGANUI ANO I A RAUA TAE ATU HOKI KI NGA KAUPAPA MAHI I WHAKARITEA HEI MAHI MA RAUA

No te hokinga o _____ ki Ingarangi he tino nui rawa atu te ngakanui mo nga korero mo a ratau haerere haere ki _____. Me te mea nei he tokomaha tonu nga _____ mo _____.

I nga tau 1770s me nga tau 1880s e wha nga tino rawa e hiahia ana e nga Ingarihi _____. I te tuatahi ko nga _____ hei mahi taura. Kei Niu Tireni hoki nga tino _____ nunui, hangai tonu te tu, a, kare he kaupeka, a, he pakari hoki. Ko te mea whakamutunga ko te haere mai a nga hunga patu kekeno, a, patu tohoro hoki ki te koho hinu me nga kiri hoki o nga _____ me nga _____.

Na te tokomaha o nga kaupuke i whakaturia ai he _____ ko _____ te ingoa. Ko te ingoa o tenei taone kei roto o Pewhairangi i enei ra ko _____. I te nuinga o te wa kii tonu te aka i nga _____.

Ko nga Pakeha me nga Maori ka _____ rawa, a, ka _____ a, he pai noaiho te whanaungatanga i waenganui i a raua. He _____ nga whakaritenga i waenganui i a raua ahakoa i etahi wa ka whai tetahi kia raru i a ia tetahi o raua. Engari ia i te nuinga o te wa ka puta nga _____ ki te mahi tahi o te tangata whenua me nga Pakeha.

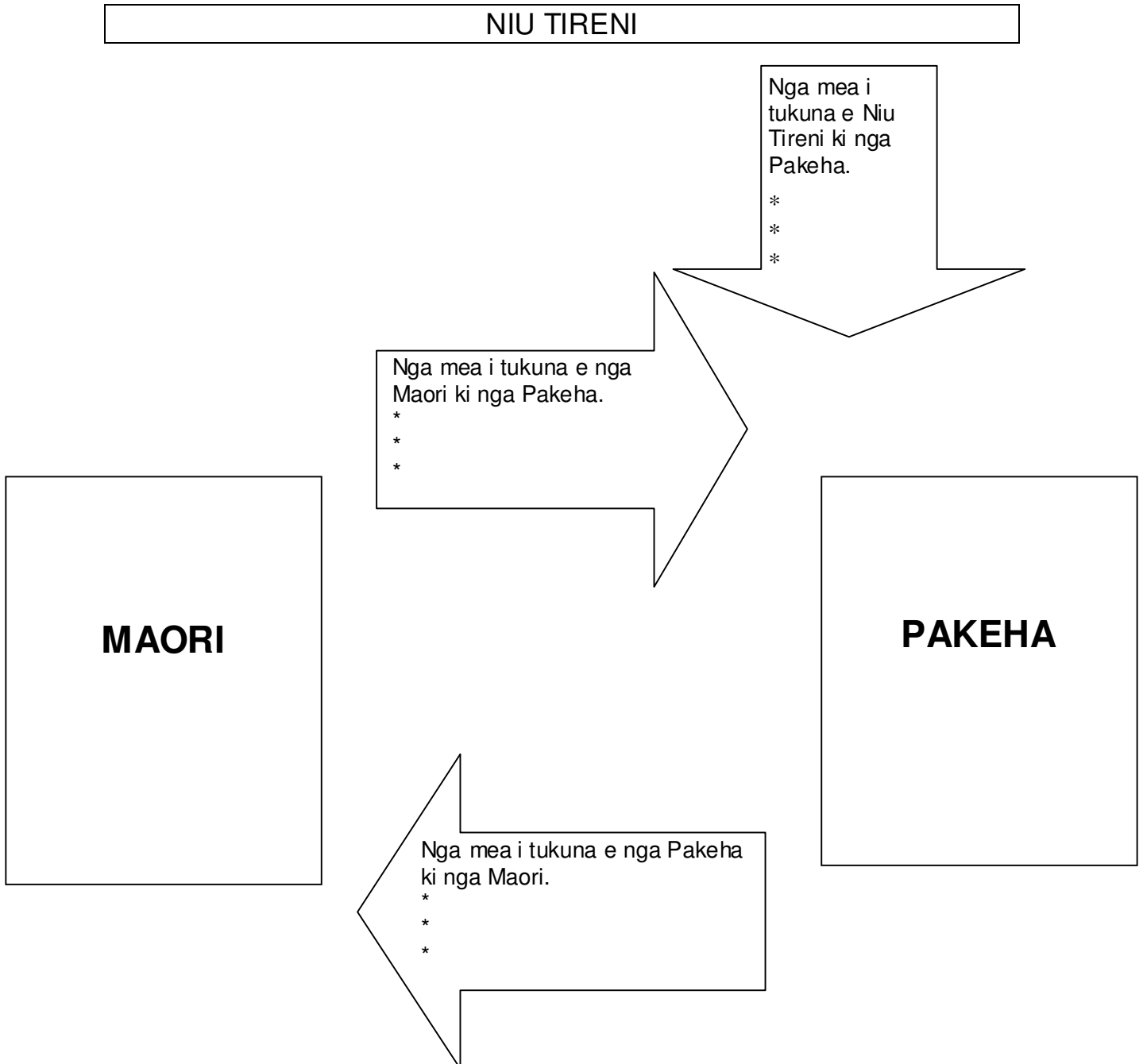
Rapua i waenganui o enei kupu e whai ake nei nga kupu tika mo nga mahi kei runga iho nei:

Niu Tireni	kaipuke	kekeno
ngira tuitui	painga	Russell
kaitoro	rakau	utu tika
Kororareka	wha	tohora
whakaritenga mahi	nohonga	mea angitu
hoko/hokohoko	harakeke/ harareke	
tohunga hanga rawa/tohunga whakatipu rawa		

Tapiri 2 C

Whakamahia te CD-ROM, a, me whakamahi ano hoki ohou ake whakaaro hei whakaoti i tenei huhuatanga. Whakaarotia he aha nga rawa me nga whakaritenga mahi i tukuna atu, a, i tukuna mai tetahi ki tetahi.

WHAKAAKORANGA TUATORU

TE WHAKAMOHIOTANGA MO TE TIRITI O WAITANGI

1. Tuhia tenei whakaupoko ki te papa tuhituhi, 'Tiriti o Waitangi'.
2. Tukuna atu ki nga tauira he kape o te panui motuhake KTD (Tapiri 3 A)
3. Me whakaotitia e ia tauira tenei mahi, a, katahi ka raupapa ki a taea ai te whakamahi ano i nga kaupapa mo tenei upoko korero.
4. Ara atu ano tetahi atu huarahi, ara, kia mahi takirua nga tauira, a, kia mahi ranei ki ro roopu pakupaku, a, ki reira whakawhitiwhiti korero ai mo a ratau korero, a, mena e rite ana, katahi ka whakatikatika i a ratau ake korero.
5. Me tirohia e nga tauira te CD-ROM mai i "Te Wa o te Apo 1770-1800s" tae noa ki te wa i u mai ai a Hobson.
6. Tuhia ki te pepa tuhituhi – He aha nga take i tonotia atu ai kia kaha te whakauru mai o nga Ingarihi ki nga whakahaere o Niu Tireni i te whakamutunga o nga tau 1830s? Ma nga tauira e wananga nga kaupapa, a, ma te mahita enei whakaaro e tuhi ki runga ki te papa tuhituhi.
7. Whakamohiotia atu te OHT (Tapiri 3 B) ki nga tauira. Whakamaramatia atu ki a ratau ko ta ratau mahi he whakakii i nga pouaka ki nga kupu e rite ana mo nga korero mai i te CD-ROM.

NGA MAHI KAINGA

ME WHAKAHAERE HE WHAKAAKORANGA MA NGA TAUIRA I MUA ATU I TENEI TUMOMO MAHI ME PEHEA TE TUHITUHI KORERO, KAREKOA, MENA KARE ANO TE TAUIRA KIA AKONA KI TENEI MAHI.

Me tuhia e nga tauira he tuhituhinga korero mo tenei upoko korero:

“He aha nga take i tonotia atu ai kia kaha te whakauru mai o nga Ingarihi ki nga whakahaere o Niu Tireni i te whakamutunga o nga tau 1830s?”

- Me kii pea ki a 400 nga kupu.
- Kia tika tonu te whakatakoto i nga tuhituhinga korero.
- Ko te nuinga o nga korero kei roto i te huahuatanga.

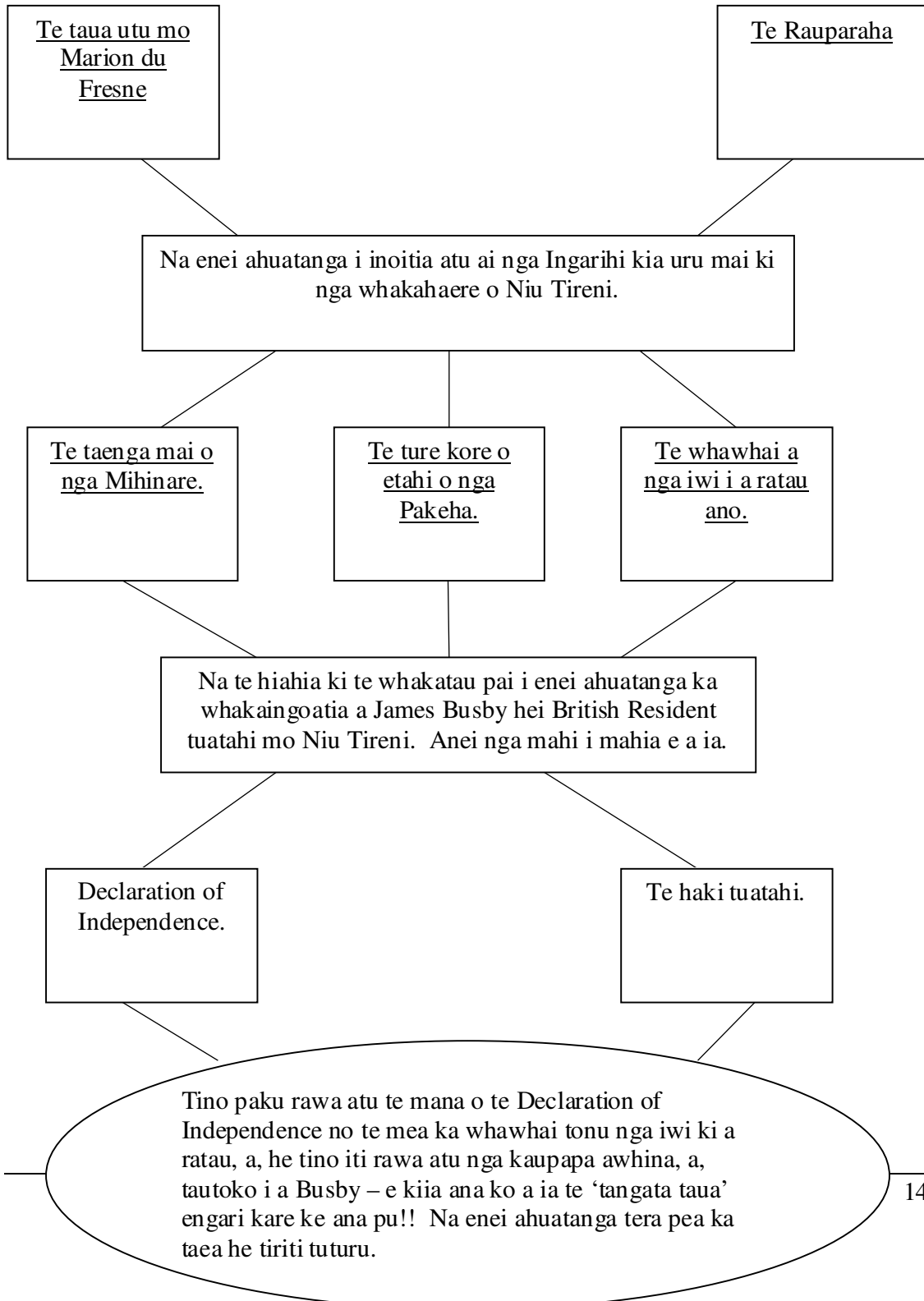
Tapiri 3 A

TE KTD PANUI MOTUHAKE MO TE TIRITI O WAITANGI		
NGA MEA E MOHIO ANA AU MO TE TIRITI O WAITANGI.	NGA MEA E WHAKAARO ANA AU KEI TE MOHIO AU MO TE TIRITI O WAITANGI.	NGA MEA KARE AU E MOHIO ANA MO TE TIRITI O WAITANGI.
*	*	*
*	*	*
*	*	*
*	*	*
*	*	*
*	*	*
*	*	*
*	*	*
*	*	*

Tapiri 3 B

HE AHA TE TAKE I INOITIA ATU AI NGA INGARIHI KIA URU MAI KI NGA WHAKAHAERE O NIU TIRENI

WHAKAAKORANGA TUAWHA

NGA KAUPAPA E WHAKATATA ATU ANA KI TE WHAKATINANATANGA O TETAHI TIRITI.
--

1. Tirohia te CD-ROM mai i te taenga mai o Hobson ki te hainatanga o te Tiriti (kaua e whakaurua mai nga pukapuka karawarawa tuturu e pa ana ki te Tiriti).
2. Whakamahia Tapiri 4 A hei awchina i nga tauira kia taea ai e ratau te maumahara etahi tino korero.
3. Whakamahia Tapiri 4 B hei rekoata i nga whakaaro pono o nga hunga takitahi mo te Tiriti.

Tapiri 4 A

HE AHA NGA KORERO TIKA?

Ko etahi o enei korero he tika, ko etahi he korero he. Tuhia ki a koutou pukapuka te kupu pono mo nga mea e tika ana. Mehemea kare i te tika, tuhia, kei te he, a, katahi ka tuhi ano i te kupu korero hei whakatika i aua kupu kei te he.

1. Te ra i whakaritea mo te hainatanga ko te 7 o Pepuere.
2. Na Lord Mountbatten nga tohutohu kia Hobson kia awhinatia a ia ki te tuhi i te Tiriti.
3. I haina nga iwi rongonui katoa i te Tiriti.
4. I kawea nga kape o te Tiriti ki nga topito o te whenua ki a hainatia.
5. Ko nga Maori katoa i haina i te Tiriti, i haina i te wahanga Maori.
6. Ka hipa te whitu marama ka mutu te kohikohi ingoa hei haina i te Tiriti.
7. He tino pakari rawa atu te apitihana o Hone Heke ki te kaupapa haina i te Tiriti.
8. Na Henry Williams i panui te wahanga Maori me te wahanga Pakeha o te Tiriti o Waitangi.
9. I whakaputa a William Colenso i ana awangawanga mo te marama o nga Maori ki te Tiriti
10. He tino tika nga kakahu o Hobson mo te kawa e pa ana ki te hainatanga o te Tiriti i te ono o Pepuere 1840.
11. He tino tohunga nga kaiwhakamaori o te Tiriti ki te reo.
12. Ko Irihapeti te kuini o Ingarangi i te wa i hainatia ai te Tiriti.
13. Ko William Hobson te Lt. Govenor tuatahi o Niu Tireni.
14. Ko tetahi o nga mahi i whakaritea hei mahi ma Hobson i Niu Tireni ko te titiro ano ki nga hokonga whenua katoa i heipu i mua i tana taonga mai ki konei.
15. Kare nga Mihinare i tautoko ki a haina nga Maori i te Tiriti – ka kaha ke ratau ki te akiaki kia kua nga Maori e haina.

Tapiri 4 B

NGA WHAKAARO PONO O ETAHI TANGATA TAKITAHU

Ki o tirohanga ki te CD-ROM, na wai ki o whakaaro enei korero: (Ehara enei i nga kupu ake a aua tangata).

E tama kei te pirangi au kia awahina mai koe i au ki te whakamaori i tenei pukapuka mai i te reo Pakeha ki roto ki te reo Maori.

Ka tino honore au moku ka tae mai ki tenei huihuinga i te ra nei, a, ki te kauhou hoki i te kauhou tuatahi ki Niu Tireni.

Governor Hobson, kei te marama ano nga Maori he aha te mea ka hainatia e ratau?

E korero ana au mo taku iwi, e mea ana ka tautoko au i tenei Tiriti, a ko au hoki tetahi o nga mea tuatahi ki te haina. Kei konei ke nga Pakeha, a, kare e taea e tatau te aukati i ta ratau noho ki konei.

He iwi kotahi tatau.

Ki te whai ki a tuku mahorahora mai nga Maori i a ratau tautoko i runga ano hoki i to ratau maramatanga ki te kaupapa.

WHAKAAKORANGA TUARIMA

KAUPAPA KARAWARAWA I NGA WAHANGA TUARUA O TE TIRITI O WAITANGI

Hei whakahaere i tenei whakaakoranga he pai tonu te hoatu ki ia tauira he kape o te wahanga Pakeha o te Tiriti, me te whakapakehatanga o te wahanga Maori o te Tiriti. He tokomaha nga pukapuka me nga tuhinga korero kua tuhia mo nga wahanga tokorua.

1. Me tirohia e nga tauira nga wahanga o te CD-ROM e pa ana ki nga wahanga e rua o te Tiriti.
2. Mena e tika ana nga mahi e pa ana ki te taumata matauranga o nga tauira, me whakaotia e ratau nga mahi i whakaritea o te CD-ROM.
3. Me tuari nga pepa, he kape nei no te Tiriti ki nga tauira, a, katahi ka whakaatu mai he aha nga rereketanga o tetahi ki tetahi, a, katahi ka whakawhitiwhiti whakaaro mo enei ahuatanga.
4. Whakaotia Tapiri 5 A. He tino nui rawa atu nga rereketanga o te wahanga Pakeha o te Tiriti me te whakamaoritanga o te Tiriti. Mai i nga whakamarama o te CD-ROM, me era atu whakaaturanga, whakaotitia te panui motuhake nei, a, e oti ai me whakarapopoto nga rereketanga e pa ana ki te tikanga o nga kupu, a, tera hoki ki nga pohehetanga o nga kaihaina i te tikanga ake o nga kupu.

Tapiri 5 A

He tino kaita rawa atu nga rereketanga i waenganui o te wahanga Pakeha me te whakamaoritanga o te Tiriti ki roto i te reo Maori. Mai i nga whakamarama o te CD-ROM, me era atu whakaaturanga, whakaotia tenei panui motuhake, a, e oti ai me whakarapopoto nga rereketanga e pa ana ki te tikanga o nga kupu, a, me nga maramatanga hoki o nga roopu mo tenei ahuatanga.

Ko etahi o nga whiti whakahirahira kei raro nei he mea tino tuhi kia mangu tonu.

WAHANGA	WAHANGA PAKEHA	WAHANGA MAORI
1	Ka tuku nga Maori i to ratau tino rangatiratanga.	Ka tukua atu e nga Maori te Kawanatanga o o ratau whenua.
2	Ka mau tonu i nga Maori o ratau whenua. “...Whenua, Panga, a Nga Ngaherehere, a, me Nga Tauranga Ika...” Taunaha.	Kei nga Maori te rangatiratanga o o ratau whenua. “.....me a ratau taonga katoa” Hokonga.
3	“Nga mana me nga painga o nga tangata whenua o Ingarangi”	“Rite tonu nga mana ki era o nga tangata o Ingarangi”

WHAKAAKORANGA TUAONO

HE AHA TE TAKE I REREKE AI NGA MARAMATANGA I WAENGANUI O NGA MAORI ME NGA PAKEHA MO TE TIRITI O WAITANGI?

1. Mai i nga korero kua riro ke mai i te CD-ROM, ko te tikanga ia kei te matau pai nga tauira ki nga take i ara mai ai nga rereketanga e pa ana ki nga maramatanga.
2. Me whakaotia e nga tauira Tapiri 6 A.
3. Korerotia ano te pepa kia u pai ai to tino maramatanga ki nga kaupapa korero.
4. Me tuhia e nga tauira he kaupapa mo ta ratau mahi tuhi korero.
5. E rua nga whiringa mo te mahi tuhi korero. Te mea tuatahi, ka whakaritea tenei hei mahi kainga, a, te mea tuarua, hei kaupapa mahi karaehe ranei mo te wa mahi kei te haere mai (ki te kore mo tetahi atu wa mahi, a taihoa ake nei), a, mo tenei mahi hoki me whakawatea he ra mahi i te wa kainga ki te tauira ki te mau i etahi tuinga korero ki te ruma. Ko te mahi tuhi he kaupapa e whakamatautau a wahotia ana, na reira ka ahei tenei mahi ki te whakahaeretia i raro i nga ahuatanga whakamatautau, a, kia oti hoki i roto i te taima i whakaritea.

Upoko korero mo te tuhituhi korero.

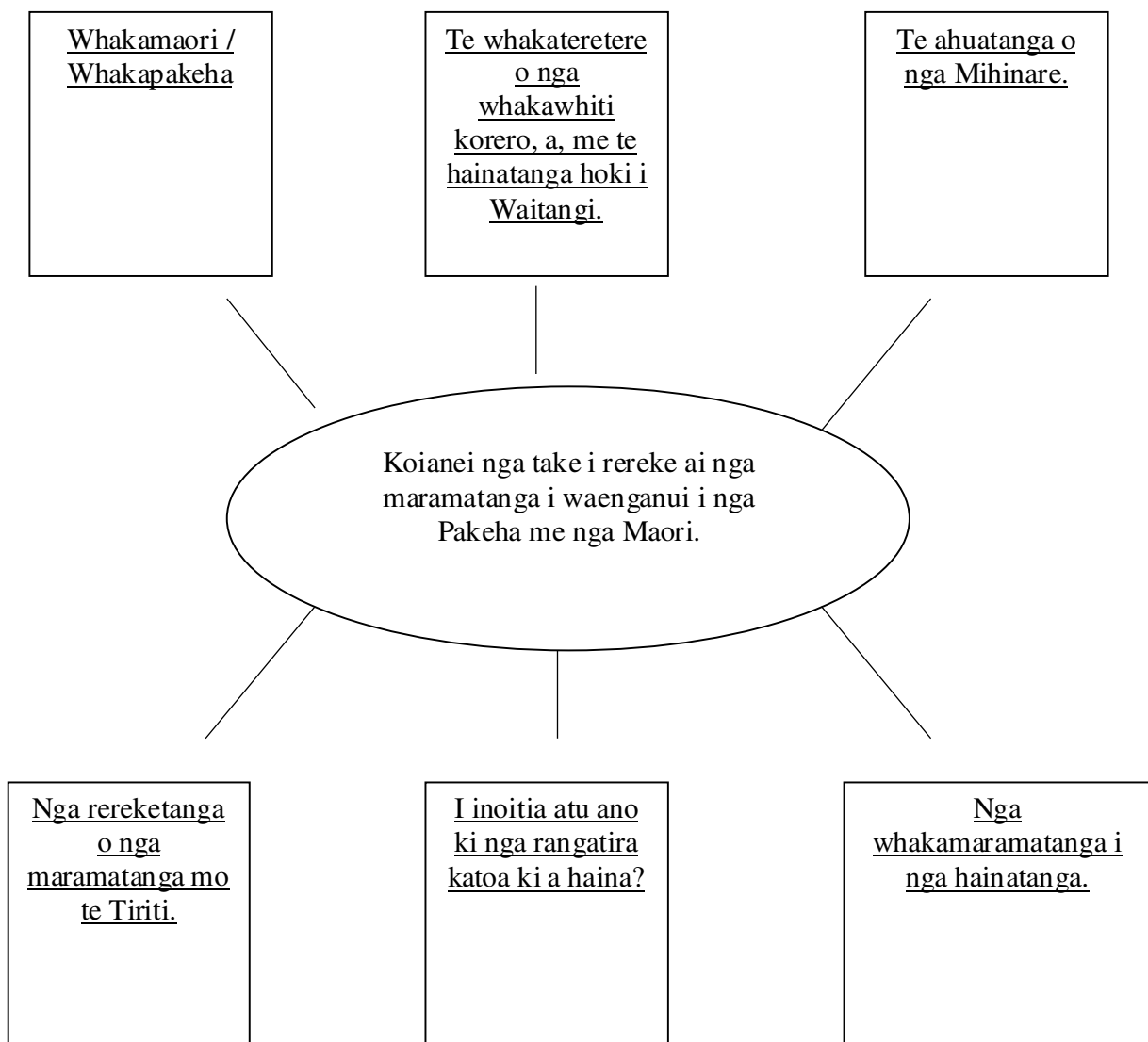
He aha nga take i hainatia ai te Tiriti o Waitangi? He aha nga take mo nga rereketanga o nga maramatanga mo te Tiriti o Waitangi?

Tapiri 6 A

E RUA NGA WAHANGA – E RUA NGA MARAMATANGA

Whakamahia te CD-ROM hei whakaoti i tenei whakaaturanga. Ko nga tuwhiri kei ia pouaka kei raro iho nei.

WHAKAAKORANGA TUAWHITU

HE AHA NGA MEA I PA I MURI MAI I TE HAINGATANGA I TE TIRITI

E whai waahi ana tenei wahanga o te CD-ROM ki te korero tokotoru o te wahanga tuatahi o te kaupapa whakahaunga korero. Ko te ngako o enei korero he mea whakawhaiti, ano nei he whakarapopotonga korero ka whakamahia hei whakareri i te hohonutanga o nga korero me nga korero hoki kei etahi atu rauemi hei whakaakoranga ki nga taura. He mea whakamahi tenei mahi i roto i te tau tekau o nga mahi a te Aronui “Social Studies”.

1. Me kapetia e nga taura ngawhiti ki roto ki a ratau pukapuka mahi:

I muri mai i te hainatanga o te Tiriti o Waitangi, manomano rawa atu nga tangata i haere mai ki Niu Tirenī ki te kimi he oranga hou mo ratau, a, he whenua hoki mo ratau. Na tenei hiahia kaha ki te whenua i whakahau nga mema paremata ki te pahi i nga ture hei whakamau whenua kia ngata ai nga hiahia whenua. Na konei ka ngaro nga whenua o nga Maori tae atu hoki ki nga kaupapa whai rawa.

2. Tirohia te Wahanga 18 kei te CD-ROM. Whakaotia Tapiri 7 A.
3. Tirohia te Wahanga 19 kei te CD-ROM. Whakaotia Tapiri 7 B.

Tapiri 7 A

Tirohia te Wahanga 19 o te CD-ROM. Whakakiia nga waahi watea o te wahanga kei raro iho nei.

NGA WHAKAREREKETANGA O TE RA I MURI I TE HAINATANGA O TE TIRITI

TE INGOA O TE TURE	TE TAU	NGA WAHANGA	NGA PANGA KINGA MAORI
Constitution Act		Ko nga tangata tane anake neke atu i te rau tekau eka ona whenua, ona whenua riihi ranei ka ahei ki te pooti.	
	1862		Na te hanga taitara takitahi mo te whenua i ahei ai te hoko whenua. Ka ngawari ke atu hoki ki nga kaihokohoko ki te hoko whenua.
Suppression of Rebellion Act		Ka ahei te Kawana ki te hopu, ki te mauherehere i te tangata e kiia ana he tangata whakakeke, kare ke i whakawatia e te kooti.	
	1863		I whakamahia te Ture hei muru i te toru miriona eka o nga whenua o te iwi o Waikato.

Tapiri 7 B

Whakaotia te wahanga kei raro iho nei, a, e oti ai me whakamahi te Wahanga 19 o te CD-ROM (te mea tuatahi kua oti ke i a koe).

HE PEHEA TE WHAKAUTU A NGA MAORI KI NGA WHAKAREREKETANGA O TE TURE?

<p>MAHI TUATAHI</p> <p>I hea? Pewhairangi</p> <p>Nonahea? 1943/44</p> <p>Ko wai? Ko Hone Heke</p> <p>I heipu te aha? I whakapono a Heke kare Te Karauna i te whakahonore i Te Tiriti. Ka turakina e a ia te pou haki i Waitangi, he tohu no tana riri. Ka whakaturia, ka topea anotia e a ia. No te mea ko Heke te tangata tuatahi ki te haina i te Tiriti, ka tino mana rawa atu tana riri.</p>	<p>MAHI TUARUA</p> <p>I hea?</p> <p>Nonahea?</p> <p>Ko wai?</p> <p>I heipu te aha?</p>
<p>MAHI TUATORU</p> <p>I hea?</p> <p>Nonahea?</p> <p>Ko wai?</p> <p>I heipu te aha?</p>	<p>MAHI TUAWHA</p> <p>I hea?</p> <p>Nonahea?</p> <p>Ko wai?</p> <p>I heipu te aha?</p>

Kapetia, a, katahi ka whakaoti i enei i whai ake nei

Ka tino porearea haere nga Maori no te mea ki o ratau whakaaro kei te whakataurekarekatia te _____. He tokomaha nga ahuatanga i pa i te tau 1840, a, ka puta hoki he _____ i nga tau 1860s. He nui rawa nga whenua i ngaro. Hei whakautu mo tenei ka whakaturia a _____ i te tau 1853 hei _____ Maori tuatahi. Koiane te timatatanga o te _____.